

УДК 37.013.42

С. А. Товщик,
асистент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ДЕФІНІЦІЙ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У статті піднімається питання взаємозв'язку дефініцій соціальної педагогіки та соціальної роботи.

Здійснено теоретичний аналіз їх взаємозв'язку. Актуалізується питання про необхідність подальшого розмежування двох сфер соціальної діяльності – соціально-педагогічної та соціальної роботи.

Сфера соціально-педагогічної діяльності передбачає реалізацію взаємодії двох відносно самостійних, або принаймні таких, що прагнуть самостійності, галузей науки, сфер практичної діяльності – соціальної педагогіки та соціальної роботи. У процесі свого становлення і розвитку соціальна педагогіка та соціальна робота взаємопов'язані, їх розвиток характеризується взаємозумовленістю та взаємозалежністю у практичній роботі спеціалістів обох галузей.

Однак залишається мало вивченим питання теоретичного та емпіричного розмежування обох наук, їх взаємозалежності та взаємозв'язку. Метою статті є спроба з'ясувати сутність та специфіку цієї взаємозумовленості соціальної педагогіки і соціальної роботи.

Дослідженням проблеми становлення, векторів розвитку соціальної педагогіки та соціальної роботи серед українських учених займалися І. Зверева, Л. Міщик, С. Хлеб'юк, Л. Коваль, І. Мигович, із російських дослідників – О. Мудрик, Л. Нікітіна, В. Сластелін, В. Нікітін [1-6]. Проблемам методології соціальної педагогіки присвячені дослідження О. Липського, І. Краєвського, А. Малько [7-9].

На сьогодні практично неможливо відокремити категорії "соціальна педагогіка" і "соціальна робота". Вони розвиваються в тісному взаємозв'язку, відношення між ними не прості, що відображається в різних точках зору дослідників: від повного ототожнення, взаємопоглинання до повної самостійності, автономності однієї щодо іншої [7: 6-7]. Обидва ці твердження, на нашу думку, є не конструктивними, вони лише характеризують наявний стан розробки цієї проблеми, а також деяку категоріальну розмитість обох понять. Ми вважаємо, що на сучасному етапі розвитку не слід розглядати їх як окремі, не пов'язані галузі, а необхідно бачити взаємозв'язок і взаємозалежності по багатьом аспектам, практичним і теоретичним.

Соціальна педагогіка – галузь педагогіки, яка досліджує соціальне виховання в контексті соціалізації, тобто виховання всіх вікових груп соціальних категорій людей, яке здійснюється як в організаціях, спеціально для цього створених, так і в організаціях, для яких виховання не є основною функцією (промислові підприємства, військові частини та ін.) [4: 176].

Соціальна педагогіка відображає характер і зміст діяльності людей, інститутів суспільства, її об'єктом є людина у взаємозв'язку із її соціальним середовищем, предметом соціальної педагогіки як області практичної діяльності виступає взаємодія особистості і суспільства з метою збереження, відновлення, розвитку соціальної активності особистості, тобто, гармонізація цієї взаємодії. Особливістю соціальної педагогіки є спорідненість із соціальною роботою (за змістом діяльності), яка й породжує дискусії про взаємовідношення соціальної педагогіки і соціальної роботи, що пов'язано із спорідненістю предмету дослідження цих наук, напрямком реалізації практичної діяльності.

Важливим для виділення, окреслення соціальної педагогіки як самостійної галузі наукового знання, окремої практичної сфери є виділення власної, специфічної частини соціальної і педагогічної практики, яка й забезпечує їй статус самостійної наукової дисципліни. Соціальна педагогіка відображає ту частину практики, яка пов'язана, по-перше, із соціальним розвитком людини в межах різних процесів (соціального виховання, соціального становлення, соціального формування); по-друге, із практичним перетворенням соціального середовища педагогічними методами (педагогізація середовища), зокрема, шляхом конструювання соціально-педагогічної інфраструктури міста, села; по-третє, із включенням особистості в соціальне середовище і її соціально-педагогічним супроводом. Ці три "ділянки" педагогічної практики належать саме до соціальної педагогіки; крім того, вони зумовлюють формування розділів соціальної педагогіки як наукової дисципліни: педагогіка соціального розвитку особистості, педагогіка соціального середовища, педагогіка соціальної роботи [7: 136].

Соціальна робота як наука являє собою сферу діяльності, функція якої полягає у продукуванні і теоретичній систематизації об'єктивних знань про соціальну сферу та специфічну соціальну діяльність – допомогу людям з конкретними проблемами. Характерною рисою соціальної роботи в Україні є те, що вона пов'язана із соціальною педагогікою та соціальним захистом. На думку

А. Малько, соціальна робота є комплексом різних видів різних видів допомоги: соціально-побутової, медико-соціальної, соціально-правової, соціально-педагогічної, оскільки допомога завжди предметна, спрямована на задоволення тих чи інших потреб. Разом з тим, авторка вважає основою соціальної роботи соціальну педагогіку, бо без неї соціальна робота перетвориться на "сізифову працю подолання наслідків без урахування причин" [9: 95-96].

На думку С. Тетерського, предметом соціальної роботи як науки є "соціальні процеси і соціальні явища, що мають безпосереднє відношення до життєдіяльності, конкретної соціальної групи або громади і тенденції їх змін під впливом психолого-педагогічних, економічних та управлінських чинників" [10: 62].

Велика кількість моделей теоретичного обґрунтування соціальної роботи, на нашу думку, відображають не лише результати досліджень науковців різних напрямків, а й суспільну еволюцію, зміни в самому змісті і формах цієї роботи.

Особливо тісний взаємозв'язок соціальної роботи із соціальною політикою держави. Соціальна робота відображає зміст соціальної політики, є одним із механізмів реалізації соціальної політики, а соціальна політика – передумова практики соціальної роботи, ресурсне та матеріальне забезпечення соціальної роботи. Так, В. Жмир визначає соціальну роботу як теорію і практику соціальної політики правової, соціальної, демократичної держави і громадянського суспільства, що спрямована "...на окремі соціально неповновартісні групи та індивідів з метою соціальної адаптації їх до існування за пересічних умов соціального середовища" [3: 7-11]. Соціальна політика висуває соціальне замовлення практичній соціальній роботі, окреслює і формує основні завдання, виступає її матеріально-технічною основою. Як свідчить світовий досвід, у багатьох країнах створюються програми соціального розвитку, здійснюється соціальна політика із урахуванням діяльності соціальних працівників, із залученням спеціалістів соціальної сфери при підготовці законодавчих актів.

Взаємозв'язок соціальної роботи і соціальної педагогіки безперечно існує, проте він неоднозначний та суперечливий. Соціальна педагогіка і соціальна робота є самостійними, але взаємопов'язаними сферами наукової та практичної діяльності. Соціально-педагогічна допомога є частиною соціального виховання, яка має свою специфіку в соціальній роботі, яка виступає засобом соціального виховання [8: 19-20.]. На думку багатьох учених, соціальна педагогіка виступає базовою теоретичною основою, що покликана науково обґрунтувати і визначити сферу застосування практики соціальної роботи, її характер.

Згідно зі світовим досвідом, соціальна педагогіка і соціальна робота мають кілька шляхів розвитку:

- соціальна педагогіка як складова соціальної роботи (Велика Британія, США не мають професії соціальний педагог);
- соціальна педагогіка як загальна дисципліна, що включає в себе соціальну роботу;
- паралельний розвиток соціальної педагогіки і соціальної роботи як суміжних але самостійних дисциплін;
- соціальну педагогіку виводять зі складу педагогічних дисциплін і розглядають як частину антропології [11: 38].

У науковій літературі панує думка, що соціальна педагогіка і соціальна робота (педагогіка соціальної роботи) є синонімами. Вона недостатньо обґрунтована, адже ототожнення загального і часткового неправомірне хоча б тому, що педагогіка соціальної роботи – лише частина соціальної педагогіки [12]. З цього приводу В. Краєвський звертає увагу, що педагогіка соціальної роботи виділяє педагогічні аспекти непедагогічної в цілому діяльності – соціальної роботи [13].

І. Зверева, А. Капська, Л. Міщик розглядають соціальну педагогіку як теорію, а соціальну роботу як практику реалізації соціально-педагогічних наукових розробок [1; 14], В. Бочарова, М. Галагузова, навпаки, вважають соціальну педагогіку педагогікою соціальної роботи, а саме соціальною допомогою дитині в несприятливих умовах її соціальної адаптації. Таке ототожнення цих наук, що належать до різних наукових галузей (педагогіки і соціології), гальмує розвиток обох і знижує їх практичний соціокультурний ефект.

Соціальна педагогіка, як і соціальна робота, в процесі становлення в єдності трьох якісних станів: сфери практичної діяльності, наукової області та навчальної дисципліни, розвиваються паралельно, взаємопов'язано. Це викликано їх прикладним, інтегральним, міждисциплінарним характером.

Дискусії щодо розмежування чи ототожнення сутності понять "соціальна робота" і "соціальна педагогіка" висвітлені у працях вітчизняних учених. Так, Л. Коваль, І. Зверева, С. Хлебик акцентують увагу на тому, що "для соціальної роботи в нашій країні характерна домінуюча роль соціальної педагогіки та соціального виховання". Соціальна педагогіка (педагогіка відносин у соціумі) розглядається як базова інтегративна основа в системі соціальної допомоги населенню, яка дає змогу своєчасно діагностувати, виявляти і педагогічно доцільно впливати на відносини в соціумі,

формування ціннісних орієнтацій особистості, її ставлення до себе [1]. Тобто, ці дві наукові галузі ототожнюють, що є несприятливою умовою становлення самостійних галузей соціально-педагогічного знання.

Про диференціацію знання обох наук свідчить становлення декількох парадигм розвитку соціальної педагогіки. Розвиток парадигм соціальної педагогіки та характер її міждисциплінарних зв'язків якщо не передбачає, то, принаймні, вказує на певну відмінність останньої від соціальної роботи. Першою з парадигм умовно може бути названа педагогічна парадигма. Підставою її виділення стало визнання прямого методологічного зв'язку соціальної педагогіки із загальною педагогікою, визначення соціальної педагогіки однією із її галузей. Механізм формування соціально-педагогічного парадигмального знання – аналогія, перенесення властивостей і зв'язків загальної педагогіки (цілого, загального) на розділ педагогічної науки (частину, одиничне), в якості якого виступає соціальна педагогіка [15: 14-16].

Соціальна робота ж більше тяжіє до соціологічного знання, досліджуючи механізми функціонування соціуму, розробляючи та впроваджуючи в практику програми вирішення конкретних проблем окремих категорій суспільства, при цьому використовуючи соціально-педагогічні методи впливу. Саме через соціологічну парадигму соціальна педагогіка тісно переплітається із соціальною роботою, деякою мірою зливається з нею [15: 17-18]. Особливістю соціальної педагогіки є спорідненість із соціальною роботою (за змістом діяльності), яка й породжує дискусії про взаємовідношення соціальної педагогіки і соціальної роботи, що пов'язано із спорідненістю предмету дослідження цих наук, напрямком реалізації діяльності. Соціальна педагогіка як наука в процесі оформлення власної області знання, становлення як самостійної науки, безперечно потребує реалізації інтегративної взаємодії із іншими науковими галузями, що дасть можливість для узагальненого теоретичного аналізу накопиченого фактичного дослідницького матеріалу, збереження досягнутих результатів, пошук шляхів об'єднання на основі узгодження наукових підходів та позицій дослідників.

Соціальна робота посідає особливе місце в системі сучасного наукового знання, оскільки вона поєднує в собі теоретичні засади та практичну діяльність з різними категоріями клієнтів. Соціальна робота як наука відносно молода, і тому триває формування і уточнення її категоріально-понятійного апарату, точаться наукові дискусії навколо термінології, розуміння змісту і структури соціальної роботи, доцільності використання конкретних методів, що свідчить про оформлення соціальної роботи в самостійну наукову галузь дослідження [16: 173-174]. Соціальна педагогіка в соціальній роботі виступає науково-теоретичним стрижнем. Питання соціального становлення особистості, умов її соціалізації, розвитку готовності особистості до самопомоги вирішуються педагогічними методами, соціальна робота завжди передбачає вплив на клієнта, який має педагогічний характер.

В. Нікітін звертає увагу на те, що соціальна робота як нова сфера наукового знання тільки завойовує своє місце серед інших наук, і останнє десятиріччя ХХ століття – це час зародження нової науки – теорії соціальної роботи [4: 4]. Цієї ж думки дотримуються С. Холостова і О. Сорвін [17], вважаючи загальноприйнятним її трактування як сфери практичної діяльності, яка має наукове підґрунтя і локальну теорію. Формування цілісної системи наукових знань – теорії соціальної роботи – характеризується сукупністю уявлень, ідей, що пояснюють сутність, зміст, наявність істотних зв'язків і залежностей в соціальній роботі. Предметом дискусій виступає питання про науковість даної теорії. Критеріями науковості певної системи знань прийнято вважати наявність специфічної, окресленої предметної області, категорійно-понятійного апарату, характерних закономірностей та принципів, а також використання результатів фундаментальних наук для вирішення пізнавальних та соціально-практичних проблем як завдання прикладних наук. Оскільки теорія соціальної роботи відповідає вказаним критеріям, то можна вважати, що вона має науковий характер, певну самостійну область дослідження.

Як бачимо, категорії соціальної роботи і соціальної педагогіки органічно поєднані в одному контексті, утворюючи єдину систему мови теорії і практики соціально-педагогічної діяльності. Ця тенденція знаходить відображення і в суспільному житті: вирішенням одних і тих же проблем займаються як соціальні педагоги, так і соціальні працівники, що не завжди знаходяться в одній суспільній площині.

Деяка відмінність між ними виражається в різному розумінні об'єктно-предметного поля, де предметом соціальної педагогіки виступають закономірності взаємодії особистості і соціального середовища, способи оптимізації і гармонізації їх взаємовпливів, соціальної роботи – соціальні процеси і соціальні явища, негативний вплив яких є причиною дисфункціонального стану особистості, закономірності організації і реалізації практичної діяльності, що спрямована на подолання наслідків негативного впливу, що є джерелом особистісних проблем.

Відмінності історичного становлення – соціальна педагогіка інтерпретується як сфера вдосконалення умов соціального середовища з метою оптимального впливу на процеси розвитку і становлення особистості, тоді ж як соціальна робота оформлювалася через практичне вирішення проблем особистості різними методами (соціально-політичними, соціально-економічними, соціально-медичними та соціально-педагогічними).

Інша відмінність між ними полягає у формуванні двох окремих, проте пов'язаних, категоріально-термінологічних апаратів у структурі теорії обох наук, де чітко виявляється опертя соціальної педагогіки на тезаурус загальної педагогіки, і переважання соціологічної термінології в процесі оформлення категоріального профілю соціальної роботи. Пов'язані залученням цілого ряду категорій і термінів соціальної педагогіки в процесі усталення теоретичної основи науки соціальної роботи, їх інтеграція в практику соціальної роботи. Відмінності термінології пов'язані із специфікою предмету дослідження соціальної педагогіки і соціальної роботи, інтерпретація запозичених і залучених понять, категорій та термінів полягає у відображенні двох різних аспектів соціальної практичної діяльності, також зумовлюється тим, що наука відображає процеси практики.

Соціальна педагогіка відображає характер і зміст діяльності людей, інститутів суспільства, її об'єктом є людина у взаємозв'язку із її соціальним середовищем, предметом соціальної педагогіки як області практичної діяльності виступає взаємодія особистості і суспільства з метою збереження, відновлення, розвитку соціальної активності особистості, тобто гармонізація цієї взаємодії. Соціальна робота займається вирішенням проблем особистості та соціальних груп, наданням спеціалізованої адресної соціальної допомоги клієнтам, їх інтеграцією в суспільство, досить часто соціально-педагогічними методами впливу.

На даному етапі розвитку соціальної педагогіки і соціальної роботи навряд чи є доречним повне їх розмежування, тому що інтеграція цих двох наукових галузей, сфер практичної діяльності є джерелом їх розвитку. Потрібен певний час – здійснення наукових досліджень, аналіз та інтерпретація практичного досвіду, впровадження його в площину наукових конструкцій – це дасть можливість диференціації, окреслення чіткої самостійності обох галузей в тісній взаємодії і взаємозв'язку.

Тому перспектива подальших наукових досліджень вбачається нами у вивченні диференційних зв'язків соціальної педагогіки та соціальної роботи, окресленні та встановленні відмінностей, науково-теоретичних та практичного характеру, з метою оптимального розвитку обох сфер соціальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Коваль Л. Г., Зверева І. Д., Хлебик С. Р. Соціальна педагогіка / Соціальна робота: Навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 392 с.
2. Мигович І. Соціальна робота: наука і професія // Соціальна політика і соціальна робота. – 1999. – № 1. – С. 32-48.
3. Жмир В. Соціальна держава, соціальна політика, соціальна робота (Спроба концептуального аналізу) // Соціальна політика і соціальна робота. – 1997. – № 1. – С. 7-11.
4. Мудрик А. В. Социальная педагогика: Учеб. Для студ. Пед. вузов / Под. Ред. В. А. Слостенина. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Издательский Центр "Академия", 2000. – 200 с.
5. Никитина Л. Развитие социальной педагогики в России: Автореферат Дис. Д-ра пед. наук. – 2001. – С. 18-20.
6. Никитин В. А. Социальная работа: проблемы теории и подготовки специалистов. – М., 2002. – С. 4.
7. Липский И. А. Социальная педагогика. Методологический анализ: Учебное пособие. – М.: ТЦ Сфера, 2004. – 320 с.
8. Малько А. О. Методологічні зв'язки соціальної педагогіки і соціальної роботи в інформаційному суспільстві // Соціальна педагогіка: теорія і практика. – 2005. – № 1. – С. 17-23.
9. Малько А. О. Соціальна робота і соціальна педагогіка // Соціальна політика і соціальна робота. – 2000. – № 3-4. – С. 93-96.
10. Тетерский С. В. Введение в социальную работу: Уч. Пособие. – М.: Академический проспект. – С. 62.
11. Филонов Г. Н. Социальная педагогика: сопряжение наук о человеке // Педагогика. – 1996. – № 6. – С. 35-42.
12. Предмет и функции социальной педагогики / под ред. Филонова Г. Н. – Тюмень., 1998.
13. Краевский И. В. Сколько у нас педагогик? // Педагогика. – 1997. – № 4.
14. Міщик Л. І. Соціальна педагогіка: Навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 140 с.
15. Липский И. А. Понятийный аппарат и парадигмы развития социальной педагогики // Педагогика. – 2001. – №10. – С. 13-21.
16. Соціальна робота: В 3 ч. – Вид. дім "Киево-Могилянська академія", 2004. – Ч. 1: Основи соціальної роботи / Н. Б. Бондаренко, І. М. Грига, Н. В. Кабаченко та ін.; За ред. Т. Семигіної та І. Григи. – 2004. – 178 с. – Бібліогр.: с. 173-174.

17. Социальная педагогика: парадигмы формирования и развития // Материалы 5-х научно-педагогических чтений факультета социальной педагогики 28 марта 2002 года / Под ред. Л. В. Мардахаева. – М.: МГСУ, 2002. – С. 21-31.

Матеріал надійшов до редакції 14.05. 2009 р.

Товщик С. А. Взаимосвязь дефиниций социальной педагогики и социальной работы.

В статье рассматривается вопрос взаимосвязи дефиниций социальной педагогики и социальной работы. Осуществлен теоретический анализ их взаимосвязи. Актуализируется вопрос о необходимости дальнейшего разделения двух сфер социальной деятельности – социально-педагогической и социальной работы.

Tovshchik S. A. The Interconnection of Social Pedagogic and Social Work Definitions.

In the article the question of the interconnection of social pedagogic and social work definitions is considered. The theoretic analysis of their interconnection is fulfilled. The question of the necessity of further division of the two social activity spheres – socially-pedagogic and social work is actualized.